

Domonkos László Csoda a Délvidéken

Részletek a *Délvidéki rendszer, magyar váltás* című kötetből

A nyolcvanas évek második felének Kárpát-medencei világa a maga módján elképesztő különbségeket mutat: a Romániához csatolt egykori kelet-magyarországi és erdélyi területeken egy középkori sötétségű, a legszörnyűbb Rákosi- és Sztálin-időket idéző, barbár diktatúra rémuralma tombol. A gorbacsovi, még ez idő tájt is szinte álomszerűen hihetetlen, egyre normálisabb és tisztességesebb szovjet politika áldásait élvező és kihasználó Magyar- és Lengyelországban szinte pezseg az egyre inkább élénkülő közélet. A Felvidéket is magába foglaló Csehszlovákiában viszont szürkén és reménytelenül pang minden. Fura, kettős és ellentmondásosságában igen sajátos helyet foglal el e téren a poszt-titói Jugoszlávia.

Idestova egy évtized telt el a huszadik század egyik legagyafúrta és legeredetibb diktátorának halála óta. Az egyeduralkodó Jugoszláv Kommunista Szövetségének (JKSZ) vezetését látszólag „szuperdemokratikusan” uraló ún. rotációs rendszer nemcsak a titói, körmönfontan „interaktív” politikát nem képes fenntartani, de alig néhány esztendő leforgása alatt drasztikusan megmutatkoznak azok az eddig gondosan szőnyeg alá söpört feszültségek is, amelyek szükségszerűen vezetnek – mind nagyobb sebességgel – az elkerülhetetlen végkifejlet irányába.

A Délvidéken, amit az itt élő, ekkor még több mint 400 ezres magyarság máig szinte kizárólag csak a szerb eredetű és tartalmú „Vajdaság” névvel nevez meg, a

magyarok viszonylag jó kondícióban érik meg 1988-at, főleg, ami az életszínvonalbeli-gazdasági állapotokat és a társadalmi körülmények felszínét illeti. Utóbbin elsősorban Európa legjobb minőségű termőföldje és a hagyományos délvidéki magyar munkaszeretet, munkabírási és munkaerőcsere együttesének kényszerű társadalmi elismertségét kell érteni. A többségi jugoszláv társadalom tökéletesen tisztában van ekkor az 1945 óta eltelt négy és fél évtized tapasztalatainak birtokában a magyarság (fel)használhatóságából következő előnyök valamennyi elemével és megfelelő „balkáni” nagyvonalúsággal megfelelően honorálja is a kiváló földön kiválóan termelő magyar lakosság hatalmas erőfeszítéseit. Ez vezet a sajátos „jugó-magyar” öntudathoz, ez az egyik fő magyarázata a magyarok ezreit legyilkoltató Titoért való őszinte magyar rajongásnak és a viszonylagos anyagi jólétben és biztonságban élő alföldi magyar ember (itt speciális „jugó”, délszaki jellemzőkkel megspékelt) sajátos „rátartiságának”.

RÓZSA SÁNDOR ÉS VICEI KÁROLY – ELŐHANGOK

Még 1975 végén, a jugoszláv kirakat csillogásának kellős közepén történik, hogy Zentán, ebben a színmagyar, álmos Tiszaparti magyar kisvárosban egy 31 éves férfiú néhány barátjával kísérleti színházat alapít. Igyekeznek komolyan venni

Temesvár, 1989. december, a forradalom győzelme után. Balról jobbra – a katonát körbefogva – a képen: Vicei Károly, Fodor Tamás (színművész), a szerző, Kátó Sándor (színművész, rendező, ökölvívó), a szerző neje és Sinka Károly (a temesvári Állami Magyar Színház igazgatója). A fotót Domonkos László bocsájtotta rendelkezésünkre.

a lépten-nyomon hallott, feddő-nevelő célzatú hivatalos vélekedést: ne nagyon politizálgassanak a fiatalabb nemzedékek, foglalkozzanak inkább az önképzéssel, a kultúrával. Zentán szép hagyományai vannak a diák és amatőr színjátszásnak, a dolog ígéretesen indul – de Vicei Károlynál és barátjánál, Gordos Jenőnél már 1976 januárjában házkutatást tartanak az éber jugoszláv belbiztonsági hatóságok.¹ A diákszínjátszókkal különféle írásos vallomásokat fogalmaztatnak, Viceit és Gordost Szabadkára viszik. Tizenhárom hónapos vizsgálati fogság, majd ítélethozatal következik.

Gordost azzal vádolják – Magyarországról ismerős „bűnügyi érvelés” –, hogy az általa Nyugatról behozott és behozatott különböző magyar emigráns sajtótermékek, az *Irodalmi Újság*, a *Nemzetőr*, az *Új Látóhatár* és a többi, szocializmus- és Jugoszlávia-ellenes írásokat tartalmazzák. Viceinek azonban az égvilágon semmiféle külföldi kapcsolata nincs, így őt mással vádolják meg. Azt tudakolják tőle, hogy mi a

¹ Vicei Károly (1944): Délvidéki magyar író. Börtönéveiről, üldöztetéséről több kordokumentum értékű kötetben számolt be: *Nyolc napon túl gyógyuló közérzet. Szabad jegyzetek, börtönlevelek*. Budapest, Present, 2001.; *Adomás históriák és álmok*. Budapest, Hét Krajcár, 2016.; *Délvidéki Muszáj-Herkules*. Kaposvár, Berzsényi, 2016.

véleménye Rózsa Sándorról. Vicei annyit válaszol: „Fasza gyerek. Mármint a Rózsa.» Szavanként egy év fogház-büntetést kapott, *reseno kao u dispozitivu [az előírásnak megfelelően megoldva – D. L.]*”.²

Hősünk 1976 és 1978 között annak rendje-módja szerint le is üli a két évet, szabaddalása után sehol nem kap magyar szakos középiskolai tanáriképzetségének megfelelő munkát. Konzervgyári bérszámfejtőként, majd kendergyári bérelszámolóként dolgozik, de kálváriája nem ér véget – éppen a változások hajnalán, a több

mint sajtóságos jugoszláviai rendszer-változás(o)k, a Milosevics-rezsim kialakulásának kezdetén, 1987 végén ismét letartóztatják. Négy és fél hónapos vizsgálati fogság után faji, vallási és nemzeti türelmetlenség szításának vádjával két és fél évet kap – és ekkor valami történik. Először érnek össze „nem hivatalos alapon” a Magyarországon 1987 végén, 1988 legelején már nagyban zajló folyamatok és a már nem „kirakatországnak” tekintendő szomszédos Jugoszláviában a magyarságot érintő történések: a Vicei-ügyről már nyilvánosan, több száz ember füle hallatára beszámolnak a Magyar Demokrata Fórum Jurta Színház-béli, március 6-i összejövetelén. Valójában a Vicei körüli mozgás már az év elején akkora volt, hogy hősünk már egy hónapja, február 9-e óta szabadlában van. A nyilvánosság védelmező ereje, a legtisztességesebb és legbátrabb

² Rózsa Sándor 1971-ben három év szigorított börtönt kapott, mivel az *Új Symposion* folyóirat augusztusi számában *Mindennapi abortusz* című írásában egyebek között kifejtette, hogy a Jugoszláviában tanuló afrikai diákok jobban élnek, mint a hazaiak, köztük például a rengeteget dolgozó magyarok. Rózsa ítéletének kihirdetésekor a jelen lévő Vicei mellett ülő Várady Tibor jogász száján kiszaladt a megjegyzés: ez fasizmus – mire Vicei tüntetően tapsolni kezdett. „Ezt jegyezhettem meg” – magyarázza utólag Vicei Károly.

délvidéki magyar írástudók – például Varga Zoltán, Tari István –,³ néhány becsületes szerb jogász, Budapestről az áldott emlékezetű Krassó György, továbbá az akkori Amnesty International és a nemzetközi PEN Club egytől-egyig teszi a dolgát, aminek meg is van, meg is lesz az együttes eredménye. Ám a csaták – pláne a győzedelmesek – csak ideig-óráig érnek véget. Az 1989. júniusi, rigómezei önerősítő tréning⁴ után a milosevicsi hatalom újból erőt kíván demonstrálni: ősszel minden újra kezdődik. Viceit ismét perbe fogják, az előzővel tökéletesen megegyező vádpontok alapján.

A november 7-én megtartott szabadkai tárgyaláson azonban már fizikai értelemben is jelen van a nemzetközi sajtó: a BBC és a SZER mellett két magyarországi újságíró is tanúja a dermesztő jelenetek özönének. Hátborzongató látni-hallani a Vicei ellen felvonultatni próbált, halálosan megfélemlített-agyonmanipulált fiatal lányokat és a bíróság egész ún. működését. Ám – láss csodát! – a nagy nemzetközi figyelem ismét eléri célját: a tárgyalás alatt sorra robbannak a bombák a tárgyalóteremben, egy kivételével minden tanú visszavonja vallomását. A tárgyalást többször megszakítják, végül Viceit felmentik. (Jellemző, hogy még ezután is csak 12 év múltán kaphatott újra útlevelet.) A Vicei-ügyek óriási mértékben felmutatták a maradék Jugoszlávia-mítosz mögött a rezsim igazi arcát, hatalmasat lendítettek a rendszerváltozások években a szomszédságpolitikában még létező „jugó-nosztalgia” oszlatásán és a két év múlva

bekövetkező szörnyűségek előzményeire vonatkozó politikai „környülállások” tisztánlátásán.⁵

A Viceivel történeteket a délvidéki magyarságnak a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakra alkalmazható sors- és életútváltozat egyikeként, elgondolkodtatóan összegzi Hornyik Miklós: „Ő, tanári diplomájával a zsebében, semmi mást nem akart, csak felszabadultan élni, értelmes tanítványok, szép lányok és jó barátok társaságában mulatni az időt. De életvitele más szerepre predestinálta. Még névtelen írástevő volt, tehát börtönbe lehetett zárni: a koncepciók per kiagyalóinak nem kellett attól tartaniuk, hogy felzúdulás fogadja a perbe fogását. Be akart rendezkedni a délvidéki magyar mikrovilágban, otthonossá akarta tenni a környezetét. Ebbe bukott bele.”⁶

Igen tanulságos a délvidéki magyarságnak az ottani rendszerváltozásban betöltött kezdeti és későbbi szerepére vonatkozóan, ha szembenézünk a ténnyel: a Vicei Károllyal történetek során koncentráltan láthatjuk a titói Jugoszlávia MSUP (*Medjuoptinske Sekretariat Unustrasnjih Poslova* – Községközi Belügyi Titkárság) nevezetű hivatala és mindenható szerve, a SDB (*Služba Državne Bezbednosti* – Állambiztonsági Szolgálat) természetrajzát. A néhai daliás Udba (UDB – *Unustrasnjih Državne Bezbednosti*, Állami

³ Varga Zoltán (1936–2000): Délvidéki magyar író, esszéista, az 1945 utáni délvidéki magyar próza egyik sajátos hangú mestere. Tari István (1953): Délvidéki magyar költő, író, publicista. 1976 és 1994 között a *Képes Ifjúság* munkatársa, 2000 és 2005 között Óbecse alpolgármestere.

⁴ Az 1389-es rigómezei (Kosovo Polje) csata 600. évfordulójának alkalmából az egykori helyszínen, a valamikori csatamezőn egymillió ember gyűlt össze, lázasan túlfűtött hangulatban. Szlobodan Milosevics szerb elnök helikopteren érkezett a pulpitusra. Milosevics nagyszerb öntudattól duzzadó nevezetes beszédében többek között azt mondta: „Ahol egy szerb él, az Szerbia, ahol egy szerb sír van, az Szerbia.”

⁵ A magyarországi sajtóban a részletes ismertetésben leginkább a rendszerváltás „napilap-zászlóshajója”, a *Magyar Nemzet* jeleskedett: november 22-i számában például nem akárki, maga Illés Sándor, a temerini származású neves író-újságíró, a délvidéki szellemi élet budapesti doyenje írt *A Vicei-ügy* címmel hosszú, kéthasábos cikket. A november 24-i lapszámban beszámoltak arról is, hogy a magyarságért üldözött Viceit „magyarkodónak” becsmérelte a *Mai Nap* című bulvárlap, december 9-én pedig arról tudósítottak, hogy a Vicei-ügyben az ügyész-helyettes elvetette a vádat, amelyet így visszavontak, és az eljárást kénytelen-kelletlen megszüntették.

⁶ Hornyik Miklós: Szerző és kora. Utószó. In: Vicei *i. m.* 2001, [155–165.] 164. Hornyik Miklós (1944–2012): Délvidéki magyar író, szerkesztő, esszéista, a *Képes Ifjúság* legendás főszerkesztője. 1991-ben települt át Magyarországra, a Magyarok Világszövetsége lapját szerkesztette, majd a *Panoráma* főszerkesztő-helyettese és a *Magyar Fórum* szerkesztője volt.

Belügyi Szolgálat) utódjáról a nyugatiasan csillogó-villogó „nemzeti kommunista” Jugoszláviában minden ott élő magyar közvetett vagy közvetlen fogalmat alkothatott. Tökéletesen behálózta a Délvidék minden magyarul lakta helységét (is), és nem túlzás azt állítani, hogy mindenkiről minden lényegeset tudott. Vicei esete jelképes és tünetértékű is: jelzi, ahogyan egészen a világtörténelmi fejlemények kiteljesedéséig, a nyilvánosság elkerülhetetlen megjelenéséig tökéletesen titokban maradhatott a Tito Jugoszláviájának kultuszával száz százalékosan bevetett nyugati (és magyarországi!) közvélemény előtt nem egy és nem két súlyos, a jugoszláv „ávó” által elkövetett bűn. Hiába írta számos börtönlevelének egyikében Vicei: „Börtönlakóként minden mértékű exhibicionizmust bevallok. Amikor a személyautó hátsó ülésén utaztattak a vizsgálóbíróhoz, a szemafor vöröse előtt vesztegelve, a véletlenül a szemembe mélyedő diáklányoknak szemérmetlenül felmutattam a csuklómon csillogó bilincset. [...] A bűnről biztosan tudjuk, hogy titokban akar maradni [...] A titkosság sokszor nem csupán a kis formátumú bűnözők életeleme, hanem a sötét, ártó, diktatórikus államhatalomé is. A suttyomban elkövetett jogtiprás nem vált ki ellenkezést. A homályos indokú elítéltetés pár szavas újsághíre vagy teljes agyonhallgatása lehetővé teszi a bűn burjánzását és újratermelését. [...] Éppen ezért, ha egy rendőrségi kihallgatás végén titoktartásra kérnek, válaszoljunk akármit, de magunkban épp az ellenkezőjét fogadjuk meg: kürtöljük azonnal világgá, mi történt, hogy bántak velünk!”⁷

KÜRTSZÓ ÉS HÁBORÚ – AZ ALAKULÓ KÖZGYÜLÉS

A történet nem sokkal azután kezdődik, hogy 1990 januárjában a mindenható állampárt, a Jugoszláv Kommunista Szövetségének (JKSZ) utolsó kongresszusáról minden javaslatában leszavazott, megszegyenült szlovén delegáció, majd

⁷ Vicei Károly: Jegyzet a börtönlevelekhez. <https://naplo.org/index.php?p=hir&modul=delvidek&hir=145> (Utolsó letöltés: 2019.11.10.)

őket követve a horvátok is távoznak, és nem sokkal azelőtt, hogy Szlovéniában és Horvátországban is többpártrendszerű választásokat tartanak.⁸ Az immár láthatóan recsegő-ropogó ország polgárként gyűlik össze 1990. március 31-én az a 149 magyar, akik küldöttként vesznek részt a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) alakuló közgyűlésén.⁹ Rendkívüli fontosságú dolgok történnek: a most hivatalossá váló VMDK minden elképzelhető szinten és formában „legalizálja” magát. A közgyűlés díszvendégeként megszólal a délvidéki magyar irodalom nagy öregje, élő klasszikusa, Herceg János író, akadémikus, akit a VMDK tiszteletbeli elnökévé választanak. Doroszlón kimondják a politikai szervezet megalakítását, kidolgozzák a VMDK Alapszabályát, és meghatározzák a szervezet céljait. Ezek között megtalálni a hatósági, közigazgatási és igazságszolgáltatási szervekben való arányos részvétel, az anyanyelvhasználat, a kisebbségi intézmények, szervezetek, egyesületek és klubok alakításának és működésének jogát, a kisebbségi nyelvű nyilvános tájékoztatásra, a kisebbségek helyzetével kapcsolatos tudományos kutatásokra, a teljes gazdasági és társadalmi esélyegyenlőségre, az anyaországgal való szervezett kapcsolatok lehetőségére vonatkozó követeléseket. Meghatározzák a szervezet hivatalos nevét, székhelyét, működési területét és megválasztják tisztségviselőit: az elnök Ágoston András, a

⁸ A magyarországi választások második fordulójával azonos napon, április 8-án tartott voksoláson a hat pártot tömörítő Szlovén Demokratikus Ellenzék (DEMOS) győzött, májusban jelöltjük, Lojze Peterle alakíthatott kormányt, a köztársasági elnök a reformkommunista Milan Kučan lesz. Horvátországban április 22–23-án és május 6-án a jobbközép Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) nyerte a választásokat, a szábor Franjo Tudjmant választotta elnöknek.

⁹ 1989. december 18-án Ágoston András a Szocialista Szövetség Vajdasági Tartományi Választmányának adott át egy 11 tagú, ún. kezdeményező bizottság által megfogalmazott és aláírt dokumentumot, amely egy magyar szervezet, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége megalakítását célozta. Ágoston mellett a kezdeményező bizottság további tagjai Hódi Sándor, Dudás Károly, Kovács Frigyes, Korhecz Tamás, Siflis Zoltán, Szekeres László, Tóth János, Boldizsár János, Beszédes István és Vékás János voltak.

két alelnök Hódi Sándor és Vékás János lesz.¹⁰ Kimondják: a VMDK keretében helyi szervezetek alakulnak – ezek hamar gombamód szaporodni is kezdenek.

Az alakuló közgyűlés visszhangja óriási – persze elsősorban a magyar nyelvű helyi és az anyaországi sajtóban. A szerb média szinte csak azután eszmél föl, hogy alig egy-két nappal az alakuló közgyűlés után *Ágoston András* két munkatársával a belgrádi Ifjúsági Otthonban ismerteti a VMDK programját. A legelső nagy bomba akkor robban, amikor a VMDK 1990 áprilisában felhívást intéz az 1986–87-ben *Memorandumával*¹¹ elhíresült Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnökéhez, amiben kifejtik: elérkezett az idő, hogy tudományos módszerekkel kivizsgálják a háború végén történt eseményeket, különös tekintettel a magyarok

¹⁰ Ágoston András (1944): Délvidéki magyar politikus, jogász, újságíró. 1975 és 1980 között a Forum Lap- és Könyvkiadó igazgatóhelyettese, 1980 és 1983 között az újvidéki Szakszervezeti Tanács alelnöke, majd elnöke, majd a Vajdasági Szakszervezeti Tanács titkára. 1990 és 1997 között töltötte be a VMDK elnöki tisztségét. 1997-től vezette a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot. Hódi Sándor (1943): Délvidéki magyar pszichológus. A budapesti ELTE-n szerzett diplomát, húsz önálló kötete, valamint több mint háromszáz tanulmánya és cikke jelent meg. A VMDK alelnöki posztját 1990 és 1994 között töltötte be. 1996 és 2000 között a Magyarok Világszövetsége Kárpát-medencei régiójának elnökhelyettese. Vékás János (1953): Délvidéki magyar politikus, újságíró, bibliográfus. 1976-tól az újvidéki rádió szerkesztője. 1990 és 1997 között volt a VMDK alelnöke.

¹¹ A *Memorandum* 1986. szeptember 26-án jelent meg a legolvasottabb napilapban, a *Večernje Novosti*-ben. A szöveg 200 szerb értelmiségi aláírásával látott napvilágot. Megfogalmazója, szellemi atyja Dobrica Ćosić. Az aláírók erőteljesen bírálták az 1974-es titói alkotmány által biztosított vajdasági és koszovói autonómiát, a Koszovóban élő albánokat pedig azzal vádolták, hogy Nagy-Albániát akarják feltámasztani, szisztematikusan elüldözik a szerbeket, fizikai és kulturális népiirtást terveznek. A jugoszláv kommunista vezetés a *Memorandumot* „jól ismert sovinszta érvelésnek” bélyegezte, ám az óriási visszhangot keltett a szerb közéletben. A *Memorandumot* Juhász György irodalomtörténész, hungarológus olyan „vadsovén” írásnak nevezte, amelyből „árad a gyűlölet és az irigység”, Szlobodan Milosevicet pedig „a *Memorandum* testet öltött alakjának” tartotta.

körében lezajlott tömegmészárlásokra.

Ezután azonnal elszabadulnak a nagyszerb indulatok. A lapok, a rádió és a televízió egymással versengve ad helyt a felhívást elutasító válaszoknak. A komplexusok gyorsan, rögtön látványos bizonyítást nyernek, a tolvaj, a bűnös mindenkori rossz lelkiismerete azonnal, árulkodóan megszólal: „mindez Szerbia egysége ellen irányul”. Alighanem ez a két-három hónap, 1990 első negyedéve vagy annál kicsit hosszabb idő – szigorúan párhuzamosan az anyaországban zajló eseményekkel, az MDF és a nemzeti erők választási győzelmével, az 1945 utáni első magyarországi nemzeti kormány megalakulásával, a régi, a Szent Koronát tartalmazó magyar címer visszaállításának lélektani erejével és több más hasonló tényezővel – volt a legdöntőbb a délvidéki magyarság egészének szinte csodaszerű felébredésében. Aligha véletlen, hogy a VMDK később oly híressé vált jelmondata erre a tapasztalati tényre, s az ebből fakadó – jogos – derűlátásra, nyugodt magabiztosságra épült: „Talpra álltunk, megmaradunk!”

A recsegő-ropogó Jugoszláviában az 1990-es alighanem a leginkább izgalomokkal telített, rohamosan növekvő feszültségekkel telezsúfolt nyár 1945 óta. A megmaradásért vívott, mind kegyetlenebbé váló harcot, a rohamosan közeledő és be is következő megpróbáltatások sorát egyre több figyelmeztető jel vezet be. Bácska egyik legszebb és legmagyarabb kisvárosában, a Tiszaparti Magyarokanizsán már március végén megjelennek az első *Ubicemo madjare* (*Megöljük a magyarokat*) feliratú falragaszok és -firkák, s követi őket a többi. Júniusban és júliusban az alakuló VMDK-szervezetek összejövetelén az apróbb bácskai és bánági falvakban olykor már-már páni félelem miatt gyakran ijeszten kevesen jelennek meg. Májusban, nyugodtan mondhatni, magyar szempontból szenzációszámba menő esemény színhelye Újvidék: megjelenik az 1944 óta legelső független délvidéki magyar nyelvű újság, a *Napló* című hetilap. Bódis Gábor és Németh Árpád, továbbá az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségében több

„fenegyerek” (Csíkos Zsuzsa, Keszég Károly, Balázs Attila) orgánumának rövid idő alatt sikerül maga köré gyűjtenie és megszólaltatnia a kortárs délvidéki magyar szellemi élet legszínvonalasabb írástudóit. Hornyik Miklóstól és Dudás Károlytól Matuska Mártonon és Csorba Bélán át Varga Zoltánig hallatlanul bátor, harcos, eltökélt szellemiségű, következetes és szellemes gárda gyűlik össze, igen nagyhatású, közkedvelt, pontos foglalatát nyújtva a történelmi idők történéseinek.¹² Nyilván van összefüggés a megjelenés és a tény között, hogy ekkorra már radikálisabbá és „magyarpártibbá” válik a *7 Nap* hetilap és a *Magyar Szó* napilap is.

A függetlenség, a kiválás vágya-akarata elemi erővel ott dörömböl már jóformán mindenütt. Még 1990 februárjában lezajlik a jobbközép Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) kongresszusa, amikor 2500 küldött tomboló lelkesedése közepette Franjo Tudjman bejelenti: minden erejükkel Horvátország önrendelkezési jogának és teljes szuverenitásának megteremtéséért fognak küzdeni. Egyre több régi-új („sakktáblás”) horvát zászló lobog mindenfelé, és egyre gyakoribb a CRO államjelzés az autókon – eközben a horvát sajtó mindvégig éber, kitartó figyelemmel kíséri a délvidéki (magyar) történéseket is. A VMDK megalakulásáról és működéséről a kezdetektől fogva rendszeresen, olykor aprólékos gonddal beszámolnak, mindig a megfelelő hangsúlyokkal. Közben a kanóc már meggyulladt: Kninben megsohasodnak az első, rövid idő alatt mind vadabbá váló atrocitások, augusztusra

¹² Dudás Károly (1947): Délvidéki magyar író, publicista, politikus. Évtizedekig a szabadkai *7 Nap* újságírója, a VMDK alapító elnökségi tagja, 1992-ben a legnagyobb délvidéki magyar kulturális szervezet, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség alapító elnöke. 1994-ben a Vajdasági Magyar Szövetség alapítója. Matuska Márton (1936): Délvidéki magyar újságíró, a VMDK alapító és elnökségi tagja, majd a Vajdasági Magyar Demokrata Párt alapító tagja. Komoly érdemei vannak az 1944-45-ös délvidéki magyarirtások bemutatásában és felszínre hozásában. Csorba Béla (1950): Délvidéki magyar költő, író, publicista, néprajzkutató. A VMDK elnökségének tagja, közlönyének szerkesztője. A VMDP alapítója, később alelnöke, majd 2013-tól elnöke.

ezek nyílt összecsapásokhoz vezetnek.

Ez idő alatt a VMDK igyekszik összefoglalóan megjeleníteni célkitűzéseit, kiépíteni kapcsolatait és tovább szervezi helyi szervezeteit. Június 21-én, Jeszenszky Gézának, az Antall-kormány külügyminiszterének újvidéki látogatása jó alkalom arra, hogy az elnökség kifejthesse az alakulás óta eltelt negyed év során kikristályosodott elveket és a tennivalók leglényegesebbjeit is. „A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejöttét döntően két tényező befolyásolta” – magyarázza ellentmondástól nem mentesen Ágoston András elnök. „Először a pártállam válsága, valamint a rideg, dogmatikus vajdasági vezetőség 1988-ban bekövetkezett bukása. Ennek a vezetőségnek magyar tagjai élen jártak a demokratikus, valamint a nemzeti azonosságtudat erősítését célzó erőfeszítések elfojtásában.” Ha mindez a felszínen igaz is – akkor ezek szerint a VMDK létrejöttét a vajdasági vezetést nem éppen dicsőségesen és nem éppen tiszta eszközökkel és nem is ilyen szándékoktól vezérelt, milosevicsi nagyszerb sovinizmustól túlfűtött megbuktatása indokolja? Az enyhén szólva gyanús, dicsőtelen joghurtforradalomnak¹³ köszönhető a magyar szervezet megszületése? De nézzük a folytatást: „Másodszor, a VMDK megalakulását kezdeményező csoport felismerése, hogy a pluralista többpártrendszerben [? – a többpártrendszer *eleve pluralista* – D. L.] a kisebbségi jogok érvényesítésének csakis egy új, demokratikus modellje hozhat eredményt az ijesztően felgyorsult asszimilációs folyamatok megfékezéséhez.” Kicsit fából vaskarika, némileg túlbonyolítottan, de ez még hagyján. Csakhogy fölösleges óvatkodások hathatnak zavarólag – ez éppen az anyaország külügyével szemben sem nem indokolt, sem nem taktikus, hiszen bizalmatlanságot sugall. „Jelenleg a

¹³ 1988. október 5–6-án Belgrádból felutaztatott tüntetők vezette több tízezres tömeg követelte Újvidéken az autonóm tartományok megszüntetését. A demonstrálók üdítők és szendvicsek mellett joghurtos flakonokat is vagdostak a tartományi pártbizottság épületének falaihoz. November 26-án fogadták el az alkotmánymódosítást, amelyet 1989 márciusában a vajdasági és a koszovói parlament is megszavazott.

megvalósuláshoz közeleg a VMDK létrehozatalára irányuló kezdeményezés.” Június 21-e van. Majdnem pontosan egynegyed éve a doroszlói, történelmi megalakuló közgyűlésnek. Elképzelhető, hogy erről éppen Budapesten nem tudnak? A folytatás aztán már tényleg méltó a kezdetekhez és az egyre reményteljesebb talpra álláshoz: „A VMDK eddigi tevékenysége megmutatta: ennek a szervezetnek csak akkor van helye a politikai porondon, érdekvédelmi feladatainak csakis akkor tud eleget tenni, ha állandóan működésben van, kezdeményez, követel, javaslatokat tesz. [...] A sajtóban zajló vitáról, de még inkább napi politikai tevékenységünk során tapasztaljuk, hogy nem tévedünk, amikor kezdeményeztük a közvetlenül a felszabadulás utáni napokban a vajdasági magyarságot ért atrocitások tudományos feltárását.” Ez esetben az óvatos megfogalmazás („felszabadulás”, „atrocitások”, „tudományos feltárás”) még jócskán indokolt: ne feledjük, a magyar-irtás ténye még ezekben a hetekben-hónapokban is a legszigorúbb tabuk egyike Jugoszláviában. Végezetül egy kimondottan nagyszerű, példaértékűen fontos, akár szenzációsnak is nevezhető felvetés a magyar diplomácia vezetőjének címezve: „Elérkezett [...] az ideje, hogy a VMDK, elébe menve a menthetetlenül bekövetkező »gazdásítási« folyamatoknak, felkészüljön a vajdasági magyarság érdekeinek védelmére. El kell készítenünk a magyar érdekeltségek listáját, feltüntetve benne mindazokat az épületeket, berendezéseket, de intézményeket is, amelyekhez különös érdekünk fűződik. Nem hagyhatjuk szó nélkül veszendőbe menni azt, amit ma részben vagy egészben használunk, s azt sem, amit kollektív tevékenységünk zökkenőmentes lebonyolítása érdekében visszakaphatunk. [...] Kell-e bizonygatni, hogy egy leendő kisebbségi önkormányzatnak feltétlenül szüksége van anyagi alapra?”

CSODA SZABADKÁN – A MÁSODIK KONGRESSZUS

Az 1991-es tavasz beköszönte, úgy tűnik, nem hozott semmiféle örömteli változást: a magyarellenes délvidéki nagyszerb offenzíva zavartalanul folytatódik, netán

nagyobb arányokban kiteljesedik. Április második felében azonban fordulni látszik a kocka, méghozzá alaposan. Az előhangot, ha talán nem is egyértelműen észrevehetően, de meglehetősen határozottsággal a Délvidék jó két éve immáron legközismertebb magyar ellenzéki személyisége, Vicei Károly adja meg. Az apropót – vagy ha úgy tetszik, az ürügyet – pedig maga a Nagy Esemény, a VMDK még mindig nem egészen másfél esztendő történetének vitán felül – hosszabb távon is – legnagyobb hatású rendezvénye szolgáltatja.

Már korábban bejelentették: április 21-én – alig fél évvel az adai első után – Szabadkán, a városi sportcsarnokban tartja második kongresszusát a VMDK. Vicei a szegedi (ekkoriban már szinte az egyetlen nemzeti szelleműnek mondható magyarországi vidéki napilap, a) *Délvilág* hasábjain Koliger Károlynak adott interjújában a „szervezetén kívülről” a következőket mondja: „...csupán formai kívülállásról van szó [...] magánemberként elengedhetem a fülem mellett a legsúlyosabb vádak, hazugságok, ha azok megalapozatlanok, a VMDK azonban [...] nem. [...] Reagálnia kell minden olyan kihívásra, amelynek következtében [...] netán csorba is eshet tekintélyén.”¹⁴ A maga nemében páratlan kiállítás, azonosulás ez, annak világos megfogalmazása, hogy a „legszélsőségesebbnek” tartott magyar szellemi-érdekvédelmi csoportosulás vagy embere(i) részéről is feltétlen támogatásra-együttérzésre, szolidaritásra számíthat a VMDK. Annak a kifejeződése, hogy a délvidéki magyarság alig egy esztendő leforgása alatt *teljes egészében* magáénak tekinti saját tömörülését, és bármikor, bárhogyon kész kiállni érte.

Mivel e sorok írója jelen volt azon a – ma már kimondhatjuk – történelmi jelentőségű napon (sőt, az azt közvetlenül megelőző és követő néhány napban is) a Délvidéken, engedtessek meg, hogy felidézze korabeli beszámolóját: „Április 21., vasárnap, az Úr 1991. évében. Ez a nap aranybetűkkel fog bevonulni a délvidéki

¹⁴ Koliger Károly: Békességet az embernek. VMDK-kongresszus előtt. *Délvilág*, 1991.04.20.

magyarság történetébe. [...] Még indulás előtt Becsén, a főtér mellett a kocsihoz igyekezvén, három kalapos-kabátos idős magyar szólít meg, ugye, magyarországiak? És már jönnek is oda hozzánk. Ilyet eddig Erdélyben, Kárpátalján és a Felvidéken megértem, de itt, hiába jártam a Délvidéken annyiszor, soha. Igen, anyaországiak lennénk, s indulunk Szabadkára, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének második kongresszusára. Helyeslő bólogatás. »Azért. Mert nagy nap a mai.« Ilyen előjelek után Szabadkára, a sportcsarnok előtti autóözhöz érve, ugyan mire is gondolhat az ember? [...] Odabenn, úgy mondják, legalább 5 ezer ember. Elképesztő látvány: a sűrű ember-tömeg előtt, a hatalmas csarnok kellős közepén óriási, piros-fehér-zöld transzparens, rajta ez olvasható: »Talpra álltunk, megmaradunk!« A sajtóközpontban Tőkés Lászlóval találkozom, Duray Miklóssal már az előbb üdvözlöttük egymást. Hódmezővásárhelyi képviselővel, Kószó Péterrel ölelkezünk össze, itt van Bodó Barna Temesvárról, ki az RMDSZ nevében köszönti a kongresszust, Duray a felvidéki Együttélés nevében teszi ugyanezt. [...] Három, nyugodtan mondhatni, korszakos jelentőségű beszámoló nyitja meg az érdemi munkát: Ágoston András, a VMDK elnöke hangsúlyozza, sikerült harcba vinni a délvidéki magyarság politikailag érett rétegeit, méghozzá úgy, hogy vállalták az európai demokrácia értékrendjét, és önálló politikai tényezővé váltak. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének most közel 30 ezer tagja van, állítólag csupán a kongresszus során több százan léptek be. [...] Hódi Sándor alelnök javaslatot fogalmazott meg: a VMDK kérje felvételét az Európai Népcsoportok Föderalista Uniójába, ugyanakkor kezdeményezik az európai kisebbségek parlamentjének megalakítását is. És talán a legnagyobb hatást keltett elképzelés: rövid időn belül hozzák létre a határokon túl élő magyar kisebbségek európai szövetségét. Mert »eljött az ideje, hogy erőt kovácsoljunk mindabból, ami eddig történelmi hátrány volt«. Vékás János alelnök azt a memorandumot ismertette, amely összefoglalta a délvidéki magyarság legfontosabb teendőit a rendszerváltásban: az úgynevezett

személyi elven alapuló kisebbségi autonómia konkrét lépéseit az intézményrendszer, az oktatás, a tájékoztatás terén. Egy kulcsfontosságú mondat a memorandumból: »a VMDK-nak mint a vajdasági magyarság legitim képviselőjének kötelessége felkínálni a vajdasági magyarság számára a legkedvezőbb cselekvési programot.« (A memorandumot egyébként elfogadták és a szerb parlament elé terjesztik.) A hozzászólások közül toronymagasan kiemelkedett Hornyik Miklósé.¹⁵

És itt meg kell állnunk egy pillanatra, megszakítva a beszámolót. Az ekkor 47 éves, újvidéki születésű író, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő és – ne féljünk kimondani – szellemi vezér, aki alig fél év múltán kénytelen elhagyni szülőföldjét, hogy az ezután következő két évtizedben a nemzeti szellemű magyar értelmiség egyik vezércsillagává váljék, akár kitűnő esszének is beillő, vissza is tapsolt megszólalása több szempontból is forradalminak, rendkívülinek minősíthető – úgy a mondandó súlyát, mint merészségét, úgy okosságát, mint meggyőző erejét és hatását tekintve. „Hangosan nem szoktuk kimondani, mert még ma is félelemben élünk: Magyarország sorsa talán mindig is jobban érdekelt bennünket, mint a tulajdon kisebbségi sorsunk. Képzeltbeli országok lakói vagyunk valamennyien, egyidejűleg pedig egy nagyon is valóságos állam polgárai. Úgy hittük és úgy gondoljuk ma is: ha a határon túl egyszer kicsillagosodik az ég, valamiképpen kitisztul a mi lelkünk is, egyenesebben járunk majd a földön, s több erőnk lesz a megmaradásra. Megértük a csodát. Azt mondták legjobb-jaink: a magyarság akkor áll talpra, ha egyszer Magyarország megszűnik orosz gyarmat lenni. Magyarország ma szabad és független. Legjobb-jaink azt mondták: fejet kell hajtánunk az '56-os forradalom halottainak koporsója előtt, mert nem ellenforradalmárok, hanem az új Magyarország vértanúi voltak. A kegyeletadás megtörtént. Tovább: demokratikus választások szükségesek ahhoz, hogy...

¹⁵ Domonkos László: Magyar Himnusz Szabadkán. VMDK-kongresszus. *Délvilág*, 1991.04.23.

Megtörtént ez is. Óriási változások tanúi voltunk másfél év leforgása alatt, majd minden titkos vágyunk teljesült. [...] Jugoszláviában, sajnos, másként alakul a helyzet. [...] A szerb fundamentalista nacionalizmusnak azért nincs történelmi esélye, mert körülbelül százötven évet hátrált vissza a múltba: nem lesz partnere a modern Európában. Ez a politika képtelen a gazdasági megújításra, mert piacgazdaság helyett központosított államgazdaság a célja (közben csak adósságai vannak), s képtelen harmonikusan fejlődő életközösséget teremteni, mert dölyfösen elutasítja a vele egy talajon élő más ajkú és más vallású népekkel való egyenrangú párbeszédet. Legszívesebben polgár- és testvérháborút robbantana ki, de csak csetlik-botlik a maga ásta lövészárkokban. [...] A vajdasági magyar ember a nagy nemzeti mítoszok tömjénillatánál többre becsüli a tavaszi mezők nyers földszagát, és sértésre nem válaszol sértéssel. A vajdasági ember kicsit olyan, mint a temerini magyar ember: ha esik az eső, hát hagyja, hogy essen. A kertje mélyéről, a szántóföldje széléről nézi az eget és a nagyvilágot, s a szomszédjával nem vész össze, mert minek az a sok fölösleges idegeskedés, meg aztán, ha baj van, csak a szomszédja segítő kezére számíthat. Bennünket, magyarokat az állampárti sajtó és a szerb fundamentalista nacionalizmus naponta vizsgáztatna államhűségéből, de ezt az egyhangú társasjátékot már jó régóta unjuk. Egyáltalán nem világos számunkra: miért kellene még kardot is rántanunk a szerb nemzetállam kiteljesedése fölött érzett örömeinkben. De életünkre és vérünkre, úgy látszik, szükség van, ha már ennyire vallatnak bennünket. Arra a jóhiszemű kérdésre, hogy lojálisak vagyunk-e a szerb államhoz, ma így válaszolunk: kettőn áll a vásár. Annyira leszünk lojálisak, amennyire a szerb állam lojális lesz irántunk.”¹⁶

Elérkeztünk a végső pontig: Hornyik

¹⁶ Hornyik Miklós: Képzeltbeli országok lakói vagyunk. In: *A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének évkönyve, 1991. Sokáig éltünk némaságban*. Szerk. Hódi Éva. Ada, VMDK, 1992, 100–107.

Miklós ezzel a – mondjuk ki – hősiességszerű gesztussal, ezzel az utolsó idézett mondatral alighanem átlépte a Rubicont, s vele, nyomában a délvidéki magyarság és vezetője, a VMDK is. A kocka el lett vetve. A déli nemzetresz a szétszakított magyar nemzettestek között az élre állt, átvette a vezetést. „Még a délutáni tanácskozás megkezdése előtt megtörtént talán a legeslegnagyobb csoda” – folytatódik, illetve fejeződik be az a réges-régi tudósítás. „*A magyar Himnusz szól, az egész sportcsarnokot betöltve, hangosan, szárnyalón a szabadkai sportcsarnokban, és bármerre nézett az ember, könnyes szemeket látott körös-körül. Ezzel, a tudatban örökre rögzült, mindhalálíg bevésődött képpel indulhat hazafelé az anyaországi résztvevő. Visszacsengenek benne Hornyik Miklós és a többiek szavai, az erőnek, a magára találásnak, az emelkedő nemzetnek megannyi jele. S ezt kellett érezze mindenki ezen az április 21-én Szabadkán, a krónikással egyetemben, aki egészen mostanáig nem is volt teljesen bizonyos abban, mennyire van oka büszkélkedni délvidéki vérével.*”¹⁷

A második kongresszus után a visszhang mindennél beszédesebb. A szerb képviselőházban a később oly hírhedté lett Milan Paroški szeparatista támadásnak minősítette a VMDK kongresszusát. A tavasz végére, a nyár kezdetére még tovább fajulnak a dolgok: május 31-én a janicsár déli magyarok szervezete, a Magyarok Hazájukért, Szerbiáért és Jugoszláviáért Egyesület Újvidéken már rasszistának bélyegzi a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségét. A cikk betetőzése: „Vojislav Šešeljek¹⁸ és Vuk Draškovićnak van politikai kultúrája, míg a VMDK vezetőiről ez nem mondható el.”

¹⁷ Domonkos *i. m.* 1991.

¹⁸ Šešeljek, Vojislav (1954): Szerb politikus, a szélsőségesen sovén, idegen gyűlölő Szerb Radikális Párt elnöke. A délszláv háború alatt embereivel számos vérengzést követett el. Drašković, Vuk (1946): Szerb író, politikus, a Szerb Megújulási Mozgalom vezetője, 1999-ben Jugoszlávia miniszterelnök-helyettese, 2004 és 2007 között Szerbia és Montenegró külügyminisztere volt.